

mondanivalójának súlya erre rá is kényszerít minket. Túl azon, hogy azt lássuk benne csupán, ami jellegét elsődlegesen meghatározza: sziporkázó eszközökkel megírt regényt, élvezetes olvasmányt mindenkéltől.

VARGA Zoltán

S Z Í N H Á Z

„HOVÁ LESZ ÉNEM ZÁRT EGYÉNISÉGE”

Madách Imre: *Az ember tragédiája*. Illyés Gyula Színház, Beregszász

Cirka fél év alatt kétszer láttam a beregszászi társulat *Tragédia*-előadását. Tavaly nyáron szabadtéren Palicson, és az idén év elején az Újvidéki Színház negyedszázados jubileumán. A két előadás két teljesen másféle élményként maradt bennem.

A palicsi „változat” elsősorban fiatalos lendülete miatt tetszett, s nem utolsósorban azért, mert azt példázta, hogy lehet olyan hátrányt, mint a nincstelenség, a szegénység, előnnyé változtatni. Nemcsak a világtörténelem nagy korszakait bemutató látványos színpadképekre s az egyes színekben használatos kellékekre gondolok, amelyet a beregszászi *Tragédia*-előadás szinte diákszínházra emlékeztetve nélkülöz, egy vasasztal és függőlámpa uralja a színt, alig van más rajta, hanem arra is, hogy a Lucifert alakító Trill Zsolt mellett a társulat nem rendelkezik a Madách-mű megkívánta formátumos színészegyénségekkel, hogy inkább kezdő, tapasztalatlan, mint művészileg érett tagjai vannak, s az előadás mégis figyelmet érdemlő, helyenként kitűnő. Mert Vidnyánszky Attila rendezése a *Tragédia* szuverén értelmezésére vállalkozik, s ebben odaadó partner a fiatal együttes.

Másodjára viszont a miért s miben vagyunk bűnösök, hol rontottuk s rontjuk el az életünket gondolat erőteljes hangsúlyozása ragadott magával.

Vidnyánszky Attila rendezésének középpontjában ugyanis Ádám harmadik színben elhangzó, önmagához intézett kérdése áll: „Oh, e zűr között / Hová lesz énem zárt egyénisége, / Mivé leszsz testem, melyben szilárd / Eszköz gyanánt oly dörén megbízam / Nagy terveimben és nagy vágyaimban . . . Oh, miért lökém el / Magamtól azt a gondviseletet, / Mit ösztönöm sejtett, de nem becsült, / S tudásom óhajt, – oh de hasztalan”; s mire Éva, mintegy figyelmeztetve a gesztus dőreségére, megjegyzi: „Nem így volt ám ez egykor, szebb időben.”

A beregszásziak *Tragédiája* nyilván semmiképpen sem független saját helyzetüktől, sorsuk alakulásától, erre a miért jutottam ide kérdésre keresi a választ, fiatalokra jellemző érdeklődéssel és a fiatalság jogán. Ennek rendeli alá az egyes színeket, melyek előadásbeli szerepe elsősorban a központivá tett kérdés koronkénti sikeres vagy kevésbé sikeres illusztrálása. A befejezés azonban nem lehet csupán illusztráció, a zárójelenetben szükségyszerűen válaszolni is kell a feltett kérdésre. Az előadás sugallta válasz, ha jól értelmezem, a *Tragédia* ismert zárómondatában („Mondottam ember: küzdj’ és bízva bízzál!”) szereplő küzdelemre utal, ennek vállalásában látja az emberi élet értelmét. A befejezés

azonban nemcsak a központi kérdésre ad választ. Azzal, hogy Ádámnak az őt visszahúzó, szándékában akadályozó Luciferrel a hátán végül sikerül felkapaszkodnia a világot jelentő/jelképező lámpára (fülében csenghet a luciferi parancs: „Fel a porból, állat!”), a küzdés nyer értelmet, egyúttal mintegy választ is kapunk a színenként vissza-visszatérő reménytelenségre, kilátástalanságra. A meg-megismétlődő pesszimizmus optimizmusba vált: az ember legyőzte az őt gátló körülményeket. S hogy ebben nem volt senki sem segítségére, hogy sikere saját felismerésének és elszántságának eredménye, tanúsít(hat)ja, hogy a *Tragédia* zárómondatát nem az Úr mondja, mintegy tanácsul Ádámnak, hanem Ádám ismétli önbiztató kitarással. Ám hogy a befejezés ilyképpen alakulhasson, ne legyen váratlan, előkészítetlen, arra jó előre gondja van a rendezőnek: miután elhangzik az előadás központi kérdése, az Úr egy lesz Ádámmal, ugyanaz a színész (Varga József) alakítja.

A szerepösszevonásnak azonban fontosabb szerepe is van ebben a *Tragédia*-előadásban annál, hogy a befejezést elfogadtassa, bár ez sem elhanyagolható mozzanat. Az Úr–Ádám-azonosság azzal válik az egész előadás értelmét meghatározó, tartó ívvé, mondhatnánk, kap mélyebb értelmet, hogy az Úr önhittségét, amire a mű első színe utal, valójában az ember önhittségeként kell felfogni. S ha erről van szó, akkor egyértelmű, hogy a színenkénti kudarcok okozója az ember, aki önmagát istennek képzei. Hogy ebből kigyógyuljon, fel kell ismernie a küzdés fontosságát, szerepét. S ezt példázza az előadás említett zárójelenete a fény felé kapaszkodó emberrel.

A beregszászi *Tragédiát* a megszenvedett, a kiküzdött remény szép példájaként él(het)jük meg. S bár nem hibátlan az előadás, néhány megoldása, a már említett zárójelenet mellett, annak ellenére, hogy a rendezés a sokágú, gondolatilag komplex művet lényegében egyetlen kérdésre karcsúsítja, a Madách-mű előadás-történetében is figyelmet érdemlő.

Mindenekelőtt talán a műben vörös fonálként végigvonuló érzelem szerepének, jelentőségének hangsúlyozását kell említeni. Az Ádám–Lucifer-konfliktusban az utóbbi megkutatója, több jeles tanulmányból és elemzésből tudjuk, az a férfi-nő közötti érzelmi kapcsolat, egyszerűen szerelem, amellyel szemben Lucifer tehetetlen, jöllehet mindent megtesz annak érdekében, hogy elpusztítsa, illetve hogy Ádámot kiábrándítsa. Erre utal az előadás két hangsúlyos pillanata. A londoni színi haláltáncjelenetében Lucifer buzgón maga ássa a sírt, melybe a szereplők elmondván búcsúmondatukat eltűnnek, diadala mégsem lehet teljes, mert a jelenet végén a sírgödör túlsó oldalán Éva néz vele szembe, akit Lucifer a többiekkel ellentétben nem tud a sírba parancsolni. Ezzel a megoldással, hogy a halált Éva Luciferrel dacolva győzi le, kap indoklást a haláltáncjelenet zárópillanata, ez magyarázza meg, miért marad Éva életben. Amit az elmélet az érzelem győzelmének nevez, az a beregszászi előadásban testet öltve jelenik meg, emberi valóságában látható. Az érzelem vonatkozásában az előadás másik hangsúlyos pillanata az eszkimószínen játszódik le. Lucifer a végső elkeseredés, az utolsó érv bedobásának szándékával szólítja fel Ádámot, hogy tekintse meg vendéglátójuk nejét, abban bízva, hogy a nő siralmas látványa megtöri Ádámot. Ennek a pillanatnak minden *Tragédia*-megjelenítésben fontos szerepe van, de legtöbbször Lucifer alattomos ravaszsgal invitálja Ádámot a látvány megtekintésére. Ebben az előadásban viszont mérhetetlen dühvel, a szerencsejátékos végső elkeseredésével teszi ezt. Különösen akkor értjük meg ezt a luciferi gesztust, lesz világos az elkeseredés mértéke, ha a jelenetet látva felidőzódik bennünk, hogy a történet elején éppen Lucifer adja Ádám kezébe a szerelem jelképét – az almát. Ha összekapcsoljuk a két jelenetet, láthatjuk, Lucifer elszámolta magát, az emberben levő gonoszság,

bármennyire is igyekvő, nem tudja legyőzni az önmagában bízó, a küzdő embert (ezt példázza az előadás zárójelenete!), ha Lucifer tragédiájáról beszélhetünk, akkor ez a két jelenet alapján valóban indokolt.

Talán nem véletlen, hogy a beregszászi előadás központi kérdésével összefüggésben éppen az érzellemmel kapcsolatos jelenetek ragadták meg figyelmünket. Ez az előadás ugyanis az életről akar szólni. Készítőit nem olyan nagyszerű, megváltó gondolatok foglalkoztatják, mint a szabadság, a testvériség, vagy fontos kérdéssről gondolkodnak, mint amilyen a tudomány boldogító szerepe (a tudomány kérdése lényegében háttérbe is szorul), hanem az élet köznapibb, földközeli mozzanatai érdeklik őket. A beregszászi előadás a *Tragédia* bölcséletét nem világszerte ismertként kezeli, hanem emberi mértékre szállítva a mindennapi élet tartozékaként tekinti és ábrázolja.

Merész, de figyelemre érdemes vállalkozás Vidnyánszky Attila és társulatának a hagyományos színpadi megoldásokat az oratóriumszerű szövegmondással és a most divatos mozgásszínházi gesztusokkal vegyítve ábrázolt *Tragédia*-olvasata.

GEROLD László

